

ARVOSTELUT RECENSIONER

JOHANNA PENTIKÄINEN

Kirjallisuudenopetuksen kalpeat kasvot?

Kaisa Ahvenjärvi & Leena Kirstinä: Kirjallisuuden opetuksen käsikirja. Helsinki: SKS, 2013. 234 s.

Kaisa Ahvenjärvi ja Leena Kirstinä rikastuttavat kirjallisuudenopetuksen aluetta uudella teoksellaan *Kirjallisuuden opetuksen käsikirja*. Jokainen uusi äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta käsittelevä kokonaisteos on tarpeen, ja teosten määrä heijastelee aiheen merkitystä ja käytävän keskustelun syvyyttä. Mutta jos Ahvenjärven ja Kirstinän teosta ajattelee kirjallisuudenopetuksen peilinä, kirjasta katsovat vastaan hieman kalpeat kasvot. Osasyynsä lienee sillä, että kirjan tekstit ovat paitsi kokeneen Leena Kirstinän ja Kaisa Ahvenjärven kynästä, myös vuosikymmenen takaisen verkkokurssin aineistoa. Tekstiä on, mutta särmää ja kriittisyyttä ei löydy niin paljon kuin voisi toivoa, eikä tekstissä oikein tunnu teoksen ilmestymishetki kysymyksineen ja tulevaa kohti kurkottavine havaintoineen.

Itsekin verkkokurssin materiaaleja joskus kirjoittaneena tiedän, ettei tekstilaji houkuttele kärjistyksiin ja syventämissiin tai suuriin visioihin. Sen sijaan pääpaino on informatiivisuudessa, tiedon jakamisessa tiiviisti ja ymmärrettävässä muodossa. Jos kirjoittajat kirjoittaisivat tekstinsä tässä ja nyt, vapaana verkkokurssin historian painolastista, epäilemättä tekstikin rakentuisi toisin. Kirjoittajilla olisi varmasti paljon annettavaa, ja on nytkin, mutta samalla toteutus jättää kysymyksiä vastausta vaille.

Kirjan ehdotonta antia ovat lukemista kaunokirjallisuuden aiheena ja kirjallisuuden opetuksen menetelmiä käsittelevät osuudet. Niissä näkyy kirjoittajien ammattitaito ja näkemyksellisyys. Ne ovat sisältöä, joka ei vanhene. Vaikka opetuksen menetelmiä tulisi lisää, vanhoja voi aina käyttää, ja ehdotetuissa työtavoissa on paljon tällä hetkellä käytössä olevaa toiminnallisuutta. Tulen takuulla suosittamaan näitä osuuksia antoisina ja hyödyllisinä äidinkielen ja kirjallisuuden opettajiksi opiskeleville.

Vähän vähemmän ihastusta herättää esimerkiksi kaanonin käsittelevä luku, jota rasittaa listamaisuus. Kirjalistojen käytettävyys on kyseenalaista, eikä niitä kunnolla analysoida. Uudempaa kirjallisuutta temaattisesti esittelevät lukusuosituslistat päättyvät oireellisesti vuoteen 2000.

Klassikkolistat koostuvat lähes yksinomaan miespuolisten kirjailijoiden teoksista, myös modernin ajan osalta. Tässä kohden historia vain toistaa itseään, vaikka tietoa kirjallisuushistoriakuvan muuttamiseksi olisi.

Kirstinän ja Ahvenjärven yhtenä lähtökohtana on Maria-Regina Kechtin teoksen *Pedagogy is Politics* (1992) esittämät ajatukset kirjallisuudenopetuksessa käytettävien teorioiden valinnoista ja niiden analysoimisen tarpeellisuudesta. Lähtökohtaa ei kuitenkaan jalkauteta kunnolla, vaikka juuri tällä tulokulmalla kirjallisuudenopetuksen perusteista, käytänteistä ja merkityksestä saisi vaikka mitä kiinnostavaa irti.

Kirjallisuudentutkijat hallitsevat perinteisesti tekstianalyttiset lähestymistavat, mutta lukijalähtöistä tutkimusta tunnetaan paljon vähemmän. Se taas sopisi sovellettavaksi oppimisen kysymyksiin hyvin. Sellaiset viime vuosina ilmestyneet teokset kuin Cristina Vischer Brunsin *Why Literature* (2011) tai Rita Felskin *Uses of Literature* (2008) käsittelevät lukemisen funktioita nautinnosta, hätkähdyttävien vaikutelmien hakemisesta ja tiedonetsinnästä oman elämänpiirin laajentamiseen samastumisen ja tunnistamisen mekanismein argumentatiivisesti ja näkemyksellisesti.

Yksi kirjan kenties tiedostamaton, mutta väistämättä poliittinen ratkaisu on totunnainen luottaminen tutkija-opettajan ääneen, akateemisen perinteen mukaisesti. Opetusta lähestytään siis opettajan työnkuvan ja oppiaineen näkökulmasta. Miltei kokonaan puuttuu oppijan ääni, ellei abiturienttien tekstien analyysia lasketa. Niissäkään ei varsinaisesti ole kysymys oppimisen käytännöistä vaan suoritusten arvioinnista, sen osoittamisesta, mitä oppilaat ovat koetilanteessa osanneet tuottaa.

Kirjallisuudenopetuksen kehittämisen näkökulmasta olisi ehdottoman tärkeää tietää, mitä luokkahuoneissa tapahtuu, mitä siellä tehdään ja miten oppilaat, oppimisen varsinaiset subjektit, toiminnan kokevat. Millaisia lukemisen vaikutukset ovat? Näihin ei löydy vastauksia vain tekstianalyysin keinoin, vaan jonkinasteinen kriittisen pedagogiikan soveltaminen voisi auttaa. Kenen lukemisesta ja miksi onkaan kyse? Kirjoittajat vastaavat kysymykseen tavallaan itse sivulla 116: ”aikuisen näkökannan ja analyttisen kannan tuputtaminen ei useimmiten edistä nuorten lukunautintoa”.

Osa opetuksen politiikkaa on sen oppiaineen nimikin, johon kirjallisuudenopetus sisältyy. Odottaisin pohdintaa siitä, millaiset perusteet nimen Äidinkieli ja kirjallisuus käytölle on nyky maailmassa, globaalissa kontekstissa. Topeliuksen *Maamme kirjan* äidinkieli ja isänmaa -ajoista on tultu toisenlaiseen maailmaan, jossa ihmisasukkaiden kielelliset, etniset ja kulttuuriset identiteetit sekoittuvat, eikä niiden määrittelemisen aina ole helppoa. Ainakaan sitä ei tule tehdä ennalta annettuna. Äidinkieli-käsitteen kaunista, tunneperäistä ydintä on toki ajatus ensikielestä, joka opitaan kasvokkain rakastavan lähipiirin hoivassa ja kasvua kunnioittavassa vuorovaikutuksessa. Mutta samalla äidinkielen käsite rajaa kielen tiettyyn etnis-kielelliseen taustaan syntyvän ominaisuudeksi.

Kirjallisuus on tiettyyn käytettyyn kieleen sidoksissa ja samalla se taiteenlajina kurottaa kielirajojen ulko- tai yläpuolelle, kirjallisuuden tilaan. Jos lähdetään hakemaan kirjallisuuden lukemisen käyttötapoja muuttuvassa maailmassa ja opetuksen kontekstina, juuri tällaisia kysymyksiä sen avulla sopisi pohtia. Kenen tarina, kenen näkökulma, miten kerrottu, kenen kieli ja kenen totuus? Olennaisia kysymyksiä paitsi kirjallisuudelle, myös kirjallisuudenopetukselle.

Kirjoittaja

*Johanna Pentikäinen, FT, AO, yliopistonlehtori,
Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos
(johanna.pentikainen[at]helsinki.fi)*

NORA HÄMÄLÄINEN

Filosofian ja kirjallisuuden rajapintoja tutkimassa

Jukka Mikkonen, & Antti Salminen (toim.): Kirjallisuus ja filosofia – Rinnakkaisuuksia, risteyksiä, ristiriitoja. Tietolipas 237. Helsinki: SKS, 2013. 183 s.

Kirjallisuus ja filosofia – Rinnakkaisuuksia, risteyksiä, ristiriitoja tarjoaa monimuotoisen katsauksen suomalaisten tutkijoiden työhön kirjallisuuden ja filosofian rajamailla. Kirjan aihe, filosofian ja kirjallisuuden vuorovaikutus länsimaisen ajattelun piirissä, on mittaamattoman laaja ja monisäikeinen, joten varsinaisia vuoropuheluita tekstien välille ei juuri pääse syntymään. Kokoelman suurin etu on juuri siinä, miten se pakottaa jokaisen lukijansa ulos omalta mukavuusalueeltaan, kohtaamaan toisenlaisia tapoja hahmottaa kirjallisuuden ja filosofian suhdetta.

Analyttinen kirjallisuudenfilosofia on edustettuna Jukka Mikkosen tekstissä filosofisen kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta ja muodoista sekä Jenni Tyynelän tekstissä lukijan tunteista ja fiktion mahdollisista maailmoista. Molemmat tekstit ovat jokseenkin katsauksenomaisia. Ne pureutuvat fiktion ja todellisuuden suhteeseen ja tuovat esiin filosofisen nykykeskustelun positioita. Miten fiktiivinen kaunokirjallisuus voi opettaa meille jotain oikeasta maailmasta? Miten romaani voi herättää oikeita tunteita, jos tiedämme sen kuvaavan keksittyä maailmaa ja keksittyjä henkilöitä? Keskustelujen lähtökohtana on tietynlainen epäily fiktiota ja taidetta kohtaan: ajatus että taide, verrattuna ennen kaikkea tieteeseen, on toissijainen ja mahdollisesti ongelmallinen maailman ymmärtämisen tapa. Tämänlaiset